

Mayer Péter (1970) klasszika-filológus, a Szegedi Tudományegyetem Klasszika-filológia Tanszékének adjunktusa, kutatási területe a korai görög költészet.

Háború tévedésből? Egy új Arkhilokhosz-töredék (P. Oxy. 4708, fr. 1) tanulságai

Mayer Péter

Úgy tűnik, ismét szép napok köszöntenek a papirologiára. 2005-ben a világsajtó ingerküszöbét is átlépte néhány oxfordi papirologus vállalkozásának híre, miszerint egy új, úgynevezett multispektrális képalkotó technika segítségével korábban nehezen olvasható papirusz-szövegek váltak megismerhetővé. A média persze mindjárt „második reneszánszról”, a klasszikus ókortudomány „Szent Gráljának” megkerültéről beszélt, ami nyilvánvaló túlzás, hiszen az új eljárás sajnos mit sem változtat a klasszikus ókorra vonatkozó ismereteink töredékességének fő okán: az egykori irodalmi szövegek és más források elkallódásán. Tény viszont, hogy

a fennmaradt papirusz-szövegek megismeréséhez hatékony eszközre tettünk szert, hiszen a különböző okokból homályossá és olvashatatlaná vált szövegrészek vitatott olvasatai most jobb megvilágításba kerülhetnek – a szó valódi és átvitt értelmében egyaránt.¹

A híradások az új technika alkalmazása kapcsán tudósítottak néhány jelentős görög költői szöveg felfedezéséről, Szophoklész, Euripidész, Partheniosz, mindenekelőtt pedig a Kr. e. 7. századi iambosz- és elégiaköltő, Arkhilokhosz eddig ismeretlen költeményrészletének megismeréséről. S bár az „árucapcsolás” abból a szempontból hasznosnak mondható, hogy a szélesebb közönség is megtanulhatta a görög, s rajta keresztül az egész európai líra atyjának méltatlanul kevésbé ismert nevét, s jóllehet a szóban forgó lelet kiértékelésénél már éltek a multispektrális képalkotás nyújtotta lehetőségekkel, a most közreadott költeményrészlet megismerése alapvetően független e technikai fejleménytől. A szóban forgó verstöredék, egy elégia tekintélyes maradványa, még 1897-ben került elő, majd évtizedekkel ezelőtt Edgar Lobel különítette el egyéb leletektől, a szerző azonosítása nélkül. Az oxfordi Dirk Obbink érdeme a felismerés, hogy a vers Arkhilokhoszé, és ő végezte el – további idetartozó kisebb töredékekkel együtt – a szövegrekonstrukció és -publikáció úttörő munkáját a *The Oxyrhynchus Papyri* 2005-ben megjelent kötetében.²

Az új versrészlet jelentőségét nehéz túlbecsülni, kétségtelenül szenzációsnak mondható. Terjedelme – 24 egybefüggő sorral – a nagy papiruszleletek egyikévé avatja, Alkman ún. *Louvre-Partheneionja* (1863-ból), Stészikhorosz lille-i papirusza (1977), Szimónidész Plataia-költeménye (1992) vagy a költő ún. kölni epódosza (1974) méltó párjává. Az iamboszköltészet

Az új Arkhilokhosz-papirusz (P. oxy. 4708, fr. 1). Forrás: POxy: Oxyrhynchus Online: <http://www.papyrology.ox.ac.uk>

atyjaként tisztelt Arkhilokhosz elégiaművészete eddig homályban volt, ami a tőle fennmaradt idevágó szövegek csekély mennyiségének – alig több mint 70, s csupán felerészben teljes sor – tudható be. A mostani 24 sor komoly gyarapodást hoz nem csupán az arkhilokhoszi, hanem az egész korai görög elégiaköltészetre vonatkozó ismereteinkben is, hiszen a műfaj egyik leghosszabb korai példányát, s ami még ennél is fontosabb: tartalmilag is egyedülálló darabját jelenti.

A szöveg kutatása természetesen kezdeti fázisban van, az idevágó állásfoglalások a *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 156–158. (2006) kötetében láttak napvilágot. Az *editor princeps* és mindenekelőtt Martin West munkájának³ köszönhetően azonban a szövegrekonstrukció néhány kevésbé fajsúlyos nézetkülönbségtől eltekintve előrehaladottnak, s egy papiuszlelethez képest meglepően bizonyosnak mondható, ami megbízható alapot képez a szöveg behatódott értelmezéséhez.

Az új költemény egy Kr. u. 2. századi papiuszon maradt fenn, amely más, bizonyíthatóan a költőnek tulajdonítható elégiákat is tartalmazott (P. Oxy. 854 és 2507), a stílus, a ritmus és a tartalom pedig egybehangzóan arkhilokhoszi eredetet sejtetnek. A papiuszon található írásjelek és központozás, továbbá a filológiai javítások arra utalnak, hogy az alexandriai Arkhilokhosz-kiadás elégiakötete egy példányának maradványaival van dolgunk.

A hosszabb versrészlettel (1. fr.) együtt most közreadott, mindössze néhány betűből vagy szóból álló töredékek között furcsamód az érdemli a legnagyobb figyelmet, amelyből egyetlen szó sem vehető ki. Egy vers elejét és végét jelző két írásjelről van szó (8. fr.), amelyek az általuk közrefogott hat sornyi hézaggal és kezdőbetűkkel az eddig ismert legrövidebb elégiáról adnak közvetve hírt. A felfedezés műfajtipológiai jelentőségű. A korai elégiák terjedelme a szűkös hagyományozás miatt a tudomány régi és nagy talánya, a műfajt mindazonáltal az azonos ritmusú epigrammaköltészetől éppen viszonylagos hosszúsága alapján (is) különítik el. Úgy tűnik most, hogy a terjedelmi különbség nem volt szabály, legalábbis az elégia legkorábbi ismert időszakában léteztek olyan pár soros elégiák, amelyek méretükkel és nyilván csattanóságukkal megelőgezték a később epigrammaként ismert disztichonos kisköltészetet. Arkhilokhosz néhány tömör és szellemes disztichonos töredéke kapcsán régóta élt a gyanú, hogy teljes költeményekkel, „epigrammatikus” elégiákkal van dolgunk. Talán egy szövegre sem igaz ez annyira, mint a híres „pajzseldobós” töredékre (5 W, Horváth István Károly fordítása):⁴

*Szépveretű pajzsom száiosz harcoss disze most már;
tört szívvel dobtam sűrű bozótba szegényt.
Ámde az irhám megmentetem! Mit nekem egy pajzs?
Essen a rozsdá belé: szebb lesz a másik, az új.*

Most e gyanú megalapozást nyert, és ez az egész elégia-korpusz értelmezésére kihat: pár soros elégiatöredékeink önálló, rövid versként is bátran értelmezhetők.

A most tárgyalni kívánt hosszabb szöveglelet a mitológiából ismert Télephosz harci vitézkedését meséli el, s ez önmagában is unikum: ez az egyetlen ismert példa mitológiai elbeszélésre a korai görög elégiaköltészetből! Télephosz története a trójai háború előtörténetébe illeszkedik. Költők és mitográfusok megnyilatkozásaiából tudjuk, hogy az Ilion ellen

vonuló akhájok rátámadnak a kisázsiai Müszia országára, amelynek királya, az ugyancsak görög származású Héraklész-sarj Télephosz, egyedül futamítja meg őket, sokat meg is ölve közülük. A most megismert töredék is ezt az epizódot idézi fel:

(2) *ha azonban [egy sereg] erős isteni sorsnak engedve [fut meg], (3–4) nem szabad ezt gyávaságnak vagy hitványságnak nevezni. ... igyekeztünk elmenekülni a harc elől: de hát van ideje olykor a menekülésnek is: (5–7) hiszen egykor az árkádiai Télephosz is egymagában megrettentette az argosziak népes seregét, azok pedig nem viselkedtek vitézül – ekkora félelmet támasztott bennük az isteni végzet –, (8–12) még ha dárdaforgatók voltak is. A szépfolyamú Kaikoszt pedig eltortaszolták az elesettek holttesteit, a müsziai síkot nemkülönben, azok pedig a kérlelhetetlen férfiú kezétől kaszabolva rohantak hanyatt-homlok a hatalmasan-zúgó tenger partjára – ők, a jólábrázolt akhájok. (13–15) Örömmel menekültek fel gyorsjáratú hajóikra a halhatatlanok fiai és testvérei, akiket Agamemnón harcolni vezetett a szent Ilionba. (16) Akkor ők utukat veszítvén eltévesztették a kikötőt, (17) és Teuthrasz kedves városánál értek partot. (18) ... harci hévtől lihegve maguk és ménjeik (19) esztelenségükben nagy fájdalmat okoztak lelküknek. (20) Azt gondolták ugyanis, hogy a trójaiak magas kapujú városába érkeztek, (21) valójában azonban a gabonatermő Müszia széprögű földjét taposták. (22) Héraklész pedig szembejött velük, rárivallva bátorszívű fiára, (23) az ádáz harc kérlelhetetlen hőisére, (24) Télephoszra, aki akkor – rút futásra készítvén a danaoszokat – (25) egymagában verte vissza őket, kedvében járva apjának.⁵*

Vajon a mitológiai történet minden kifejezett apropó híján, önmagában került előadásra – mint például egy epikus elbeszélés esetében –, avagy a költő csupán szemléltetni kívánta vele mondandóját, a vers aktuális üzenetét? E kérdésre viszonylag gyors és egyértelmű válasz született. Minthogy Télephosz az 5. sorban kerül bemutatásra származása említésével együtt – „egykor az árkádiai Télephosz is egymagában megrettentette az argosziak népes seregét” –, az ezt megelőző sorok tartalma nyilván nem tartozott az elbeszéléshez. Ami a szöveg elején olvasható – „hitványságnak nevezni[i]”, „elmenekülni” és „menekülés” (3–4. s.) –, az a költői jelen problematikájához tartozhat, amely a történet felidézését indokolta. A Télephosz-történet tehát egy mitológiai hasonlatot képezett a költeményben, a narratív keretben boncolgatott probléma pedig a harcbeli megfutamodás, amit a költő láthatólag mentegetni próbált.

Nehezebb a válasz arra a kérdésre, vajon kit vagy kiket próbált meg felmenteni a költő a gyávaság vádjától, másképpen: hogy kinek vagy kiknek felelnek meg a hasonlat menekülő akháj harcossai? Elképzelhető lenne, hogy a költő a vers címzettjét vigasztalja így, miként azt egy feltehetően ugyancsak neki tulajdonítható iambosz versbeli beszélője teszi (Adesp. iamb. 38, 5skk. W: „és a menekülés, amikor [elkerülhetetlen] (...), nem válik szégyenedre, és nem í[télhető el,] sem hogy szépmíví [pajzsodat] elhajtva megfu[tamodtál]). Az elégiatöredék 4. sorában azonban minden bizonnyal egy többes szám első személyű igealak maradványával – a *m]etha* személyraggal – találkozunk, vagyis: a költő és társai (akik nyilván a vers közönsége is egyben) futhattak meg a harcból, s velük azonosítja a vers a hanyatt-homlok menekülő és puszt

A müsziai csata ábrázolásának részlete
a pergamoni Télephosz-frízről

tuló akhájok közösségét. Az önmentegető üzenet így minden további nélkül érthető: „elmenekültünk az ellenség elől, de hát a nagy Trója-dúló hősök sem tettek másként, amikor a sors az egyetlen Télephosz képében útjukba állt!”. Arkhilokhosz a róla szóló – bár igen megbízhatatlan – életrajzi hagyományból és saját megnyilatkozásaiból kitűnően hazájából, Parosz szigetéről Thaszosz frissen létrejött görög kolóniájára költözött hosszabb-rövidebb időre, és részt vett honfitársainak a bennszülött thrákokkal – helyben és talán a vele szemben fekvő thrák szárazföldön – vívott harcaiban. A versnek ilyen módon alighanem történeti-életrajzi vonatkozása is van, s egy friss vereség keltette szégyenérzetet igyekezett csillapítani a vers hallgatóiban, akik a műfajra jellemző módon egy lakomát követő társasági alkalom, a szümpozsion keretében hallgathatták a költő szavait.

A legnépszerűbb, és eddig nem cáfolt értelmezés szerint azonban a vers mondanivalója nem merült ki ennyiben.⁶ Az önmentegető-vigasztaló üzenet eszerint harci buzdítássá teljesedett ki: „bár vereséget szenvedtünk, mégis végül győzni fogunk, mint a Trója-dúló akháj hősök!”. Ezen értelmezés háttérét a mitológiai harc folytatása adja (lásd *Küpria* ap. Procl. Chrestom. 7, Apollod. *Bibl. Epit.* 3,17). Akhilleusz végül megfutamítja az akhájokat pusztítva üldöző Télephoszt, aki elbotlik egy Dionüszosz által hirtelen sarjastott szőlőindában, Thetisz fia pedig megsebesíti őt. A harci parainézisrészlet tetszetős elképzelésnek ellentmond azonban, hogy a Télephosz-történet kevéssé tűnik alkalmasnak egy „vereség után jön a győzelem” típusú üzenet szemléltetésére. Az akhájok nem legyőzik, csupán ártalmatlanítani tudják Múszia egyszemélyes véderejét: közvetlenül a hős megsebesítése után, vagyis győzelmük kihasználása nélkül tüstént el kell hajóznium, hogy azután flottájukat egy tengeri vihar szórja szét

(vö. *Küpria*). Az akhájok Télephoszra való felülkerekedéséről ráadásul nem esik szó a fennmaradt hosszú szövegrészben, és az elégia valószínűleg nem is tért ki e fejleményre. A vers igen részletesen, 20 sorban (!) ecseteli Télephosz hőstettét – mindenképpen részletesebben, mint ahogy az egy vigasztaló versben retorikailag és pszichológiailag célszerűnek tűnik. Mindezekkel szemben egy pusztán utalás a *happy endre* aligha tölthette be a kívánt buzdító funkciót, s különösen nem abban a formában, ahogyan azt a vers néhány magyarázója feltételezi. Martin West hívja fel a figyelmet egy régi értesülésre (Hsch. s. v. *pürrikhidzein* = Arkhil. 304 W), miszerint Arkhilokhosz egyik költeményében azt állítja Pürrhoszról, Akhilleusz fiáról, hogy Télephosz fiát, Eurüpioszt legyőzve örömtáncot lejtett. Az oxfordi kutató szerint a vers példabeszéde ezt üzentte: „vesztettünk, mint az akhájok Télephosz ellen, de fogunk mi még örömtáncot járnunk, mint Pürrhosz Eurüpiosz felett...!”. Kérdéses azonban, vajon mennyire mobilizálható egy harcos azzal a reménységgel, hogy – legalábbis a hasonlat szintjén – a legyőzöttek *fiai* fölébekerkednek majd az egykori győzteseknek. Abban mindenestre egyetértés uralkodik a kutatók között, hogy a költemény legfeljebb utalhatott Télephosz (avagy az ő fia) vereségére, de aligha beszélt el azt. A 24–25. sorok nagy valószínűséggel egy zárlatot képeznek, amely a tulajdonképpeni elbeszélés végét jelentette.

Van azonban ebben az elbeszélésben valami, amit a költő kellőképpen hangsúlyozni is látszik, s amely motívum ráadásul a Télephosz-történet megkülönböztető sajátosságának tekinthető, és így a példatörténet választását is érthetővé teszi. A 16. sort követő részről van szó, amelyet csupán egy részben ismétlő, részben az elbeszélés epizód kontextusát felvázoló keretnek tartanak, ám amely valójában a vers üzenetének lényegi részét hordozza. A müsziai csata közvetlen előzményeit felvillantó rövid rész vezérmotívuma: az úttévesztés. Kiténik ez a vonatkozó sorok számos kifejezéséből, úgymint „elvezítvén/eltévesztvén az utat” (16. s.), „eszt[elenségük]ben” (19. s.), továbbá a 20. sk. sorokból, ahol e gondolat az állítmánytól függetlenül is (*ph]anto gar* „azt gondolták ugyanis” – ?) egyértelműen megjelenik. Az akhájok ugyanis abban a szilárd meggyőződésben harcolnak Músziaiban, hogy Trójában vannak. Számukra Télephosz megsebesítése után nem a győzelmi mámor, hanem a kijózanodás, az értelmetlen vérontás után pedig a távozás következik. Jó okunk van hát feltételezni, hogy a vers nem harcra buzdított, hanem éppenséggel eltanácsolt attól – *protropé* helyett tehát inkább *apotropé* volt –, de legalábbis problematizálta a közönség számára a költői jelen háborúját. A mozzanat, hogy az akhájok rossz helyen, rossz ellenséggel harcolnak, az említett Thaszosz-társasági háborúk összefüggésében vonatkozhat egy konkrét katonai vállalkozás kudarcára, avagy – egy különösen depresszív harci és lélektani pillanatban – akár magára a sziget kolonizációjára is. Héraklész megjelenése a harcmezőn Télephosz oldalán e gondolat mentén értelmezhető a legkönnyebben: Zeusz fia maga is az idegen támadók ellen fordul. Arkhilokhosz e szümpozsionra szánt elégiája egy vereségre reflektáló vigasztaló és élményversként aligha harci parainézis volt tehát – mint amilyeneket Kallinosz, Türtaiosz és maga Arkhilokhosz elé-

giaköltészetéből ismerünk (Kallin. 1 W; Türt. 10–12 W; Arkhil. 7–7a W) –, sokkal inkább egy szümbuleutikus költemény, amely explicit vagy implicit módon közös gondolkodásra és döntésre sarkallt. „Vereséget szenvedtünk – így a költő –, de nem gyávaságból. Isten és a végzet szállt velünk szembe: nyilván utat tévesztettünk ezzel a harccal.” A költő elégikusi öntelmezése mint politikai tanácsadó, megelégedni látszik Szolón valamivel későbbi közéleti elégia- és iamboszköltészetét.

Nem új élmény, hogy egy katona azt sem tudja, hol és ki ellen harcol valójában. Nekünk, magyaroknak e helyzet mindenestre óhatatlanul az 1956-os, már-már mitologikus jele-

netet juttatja eszünkbe a Szezei-csatornát Budapesten kereső szovjet kiskatonákkal. Az sem új élmény, hogy egy politikai közösség idegenben folytatott harca magukban a harcolókban kételyeket ébreszt, értelmetlennek tűnik – elég csak a jelenkori Nyugat nagy keleti hadjáratairól (Afganisztán, Irak) folytatott közbeszédre gondolnunk. Az igazi meglepetés azonban egy ilyen üzenet megjelenése a korai görög költészetnek abban a műfajában, amelyben ezt a legkevésbé várnánk. Az archaikus elégia- és iamboszköltészetből harc kapcsán eddig csupán buzdításról tudtunk. Az új papiruszlelet egy merőben új típusú harci-politikai elégia első ismert példájával ajándékozott meg bennünket.

Jegyzetek

E cikk megszületése a VII. Magyar Ókortudományi Konferencián (Debrecen, 2006. május 26–28.) elhangzott előadásomra nyúlik vissza, itt csupán részben tárgyalt téziseim pedig részletesebb formában a *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* c. folyóiratban jelentek meg (P. Mayer, „Krieg aus Versehen? Zur Funktion und Aussage der Telephos-Geschichte im neuen Archilochos [P. Oxy. 4708, fr. 1]”: *ZPE* 157 [2006] 15–18.).

1 Vö. Németh György híradását e folyóiratban (2005/3), a hír valódi és vélt jelentőségéhez pedig Kozák Dániel értékes megjegyzéseit (ugyanott), továbbá Gary Shapiro józan számvetését a *The New York Sun* hasábjain („A ‘Second Renaissance’? Well, Maybe a Little One”, online változata: <http://www.nysun.com/article/12797>).

2 D. Obbink: 4708. Archilochus, Elegies (more of VI 854 and XXX 2507), *The Oxyrhynchus Papyri*, Vol. LXIX, 2005, 19–42.; lásd még uő, „A new Archilochus poem”: *ZPE* 156 (2006) 1–9.

3 M. L. West, „Archilochus and Telephos”: *ZPE* 156 (2006) 11–17.

4 A költő töredékeinek számozása M. (West (= W) elégia- és iamboszk-kiadását követi (*Iambi et Elegi Graeci I-II.*, Oxford, 1989, 1992).

5 A szöveg West rekonstrukcióját veszi alapul, amely jelentéktelen mértékben tér csupán el az *editio princeps*-étől. Itt közölt prózai fordítással nem kavántam versenybe szállni Németh György remek metrikus átültetésével (*Ókor*, 2005/3.), amely azonban a szövegerekonstrakció egy korábbi állapotát tükrözi, és a jelen értelmezés szempontjából néhol félrevezető szöveget ad.

6 Lásd Obbink, ed. pr. 21., West, „Archilochus and Telephos”, 17.; hasonló értelmezés olvasható ki G. B. D’Alessio állásfoglalásából is („Note al nuovo Archiloco [POxy LXIX 4708]”: *ZPE* 156 [2006] 20.; lásd a 24. sor olvasatát).

Lucaniai görög vörösalakos váza dionysosi jelenettel, Kr. e. 380-370 körül
(Budapest, Szépművészeti Múzeum, Rázsó András felvétele)